

yükselen ahşap harem / selâmlık kanadı kısmen tek, kısmen iki katlıdır. Yer yer güne doğru eliböğründelere oturan çık-malarla genişletilmiştir. Bu kanatta sofa-lar ve koridorlarla irtibatlandırılmış, eşsiz bir Boğaz manzarasına açılan, geleneksel biçimde döşenmiş, farklı boyutlarda oda-lar sıralanır. Çubuklu tavanlar, yüklükler ve sedirlerle donatılan bu odalardan bir kısmı şeyhin ailesiyle ikamet ettiği hare-me, diğer kısmı dervişlerin ikametine, şey-hin misafirlerini ağırlamasına mahsus sel-lâmlık bölümüne aittir.

Yahyâ Efendi'nin büyük şöhreti vefa-tından sonra devam etmiş, türbesiyle tek-kesinin çevresi kendisine komşu olmak iste-yen binlerce insanın kabirleriyle dolmuş-tur. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren buraya gömülen birçok tarikat ehli, dev-let ricâli, ulemâ, hânedan ve saray men-subuna ait mezar taşları başlıbaşına bir araştırmaya konu teşkil edecek çeşitlilik ve zenginliktedir. Genellikle Şehzadeler Tür-besi diye adlandırılan, aslında bazı şehza-delerin, kadınefendilerin, ikballerin ve sul-tanların mezarlarını da barındıran türbe XIX. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid tara-fından yaptırılmıştır. Moloz taş ve tuğla ile örülen duvarları sıvalı, ahşap çatı gün-ümüzde Marsilya tipi kiremitlerle örtülü-dür. Köşeleri pahlanmış dikdörtgen planlı türbenin cephelerinde ortadaki yuvarlak kemerli, yandakiler dikdörtgen açıklıklı ol-mak üzere üçlü pencere grupları görülür. Basit silmelerle çerçevelemiş olan pen-cereler eklektik parmaklıklarla donatılmış-tır. Giriş güneydoğu köşesindeki pahta yer alır. Eskiden burada iki odalı, muhteme-len ahşap bir türbedar evinin bulunduğu ve türbeye bunun içinden geçildiği bilinmek-tedir. Türbede yer alan on dört adet ahşap sanduka simli püshidelerle donatılmış ve ah-şap parmaklıklarla kuşatılmıştır.

Yahyâ Efendi Tekkesi'nde ilk göze çar-pan özellik mimari yapıların çevre ile sı-cak ilişkisidir. Haziredeki yoğun yeşil do-ku, esasen ahşap malzemesinden ötürü kendisine yakın olan tekkeyi âdeta kucak-lamakta, türbeden etrafa yayılan mistik hava ve muhteşem manzara ile birleşerek İstanbul'un nasılsa hâlâ yaşayabilen pito-resk bir köşesini oluşturmaktadır. Yahyâ Efendi Tekkesi, Ahmet Hamdi Tanpınar'a şu satırları ilham etmiştir: "İlâhî mağfir-et Yahyâ Efendi Dergâhı'nda âdeta gü-zel bir insan yüzü takınır. Ölüm burada, hemen iki üç basamak merdiven ve bir iki setle çıkıliveren bu bahçede hayatla o ka-dar kardeşdir ki bir nevi erme yolu, yahut aşk bahçesi sanılabilir."

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 193; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 16; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, II, 109-115; a.m.f., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Çetin Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 18; *Mecmûa-i Cevâmî*, II, 46-47, nr. 72; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 290-296; 1329 *Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 19; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 6, 122, 235; Ha-lûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 146, 148-149; İbnülemî, *Son Hat-tatlar*, s. 241-245; Aysel Okan, *İstanbul Evliya-ları*, İstanbul 1964, s. 18-30; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 255, 265, 334, 354; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 236, nr. 97; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Anka-ra 1987, II, 69-70; M. Baha Tanman, "Settings for the Veneration of Saints", *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey* (ed. R. Lîfchez), Berkeley 1992, s. 149, 152, 154; a.m.f., "Tekkeler", *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), İstanbul 1998, s. 201-207; a.m.f., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapılan / Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Ta-savvuf ve Süfîler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), An-kara 2005, s. 353, 357; a.m.f., "Tekkeler", *Geç-miştin Günümüze Boğaziçi* (ed. Haluk Sezgin), İstanbul 2008, I, 193-196; a.m.f., "Yahya Efendi Tekkesi", *DBİst.A*, VII, 409-412; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 345, 814; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâh-ları*, İstanbul 1994, s. 206-208; Atilla Çetin, "İs-tanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hak-kında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, sy. 13 (1981), s. 590.

M. BAHA TANMAN

YAHYÂ b. EKSEM

(یحیی بن أکثم)

Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem
b. Muhammed (Amr)
es-Sayfî el-Üseyyidî
et-Temîmî el-Mervezî
(ö. 242/857)

Müctehid âlim, kâdilkudât.

Künyesi bazı kaynaklarda Ebû Zekeriyâ olarak da kaydedilir. Doğum tarihi ola-rak yetmiş altı yaşında vefat ettiğine dair rivayete göre 166 (782-83), seksen üç ya-şında vefat ettiğine dair rivayete göre 159 (776) yılları ortaya çıksa da 5 Ramazan 202 (17 Mart 818) tarihinde kadılık gö-reviyle Basra'ya geldiğinde henüz on sekiz-yirmi bir yaşlarında bulunduğu şeklin-deki rivayet göz önüne alınarak 180 (796) yılı civarında doğduğunu kabul etmek gere-kir. Nitekim 160'ta (776-77) doğan İbn Ebû Duâd'ın Yahyâ b. Eksem'den yirmi yaş ka-dar büyük olduğu (Hatîb, IV, 142) ve 198'de (813) hilâfete geçen Me'mûn tarafın-dan kadı tayin edilmeden önce yaşının kü-

çüklüğü sebebiyle imtihan edildiğine dair bilgiler de bu rivayeti desteklemektedir. Aslen Horasan'ın Merv şehrinden olup Câ-hiliye devri şair ve hatiplerinden, Hakîmü'l-Arab diye tanınan Eksem b. Sayfî et-Te-mîmî'nin soyundan gelir. Dedesi Muham-med b. Katan b. Sem'an el-Üseyyidî, Eme-vîler'in Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasrî'nin kumandanlarından iken da-ha sonra Abbâsî davetçilerine katıldı. Bazı kaynaklarda ismi Ektem şeklinde kaydedi-len babası da fıkıh öğrenimini İmam Ebû Hanîfe'nin, onun ardından talebesi Züfer'in yanında sürdürmüş (Bezzâzî, II, 124) ve Ab-dullah b. Mübârek'ten hadis rivayet et-miştir. Yahyâ b. Eksem, başta Muham-med b. Hasan eş-Şeybânî olmak üzere dö-nemin ileri gelen âlimlerinden fıkıh ve Ab-dülazîz b. Ebû Hâzîm, Abdülazîz b. Mu-hammed ed-Derâverdî, Cerîr b. Abdülha-mîd, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, İ-sâ b. Yûnus es-Sebîî, Hafs b. Gıyâs, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Âdem gibi mu-haddislerden hadis tahsil etti. Kendisinden Buhârî (*el-Câmi'u's-şâhih* dışındaki eser-lerinde), Tirmizî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Kâdî İsmâîl b. İshak el-Cehdamî, Ali b. Medînî, Muhammed b. İshak es-Serrâc rivayette bulundu. Yahyâ ayrıca Vâsıt ve Bağdat'ta kadılık yapan Ebû'l-Abbas Ahmed b. Mu-hammed el-Birtî ve Tahâvî'nin hocası Ah-med b. Ebû İmrân'dan fıkıh öğrendi.

Genç yaşından itibaren devlet bürokrasi-sinde görev alan Yahyâ b. Eksem kadılık, kâdilkudâtılık, kumandanlık, Dîvânü's-sa-dakât başkanlığı, vezirlik gibi görevler yap-tı. Zekâsı, bilgisi, bürokrasi deneyimi ve güçlü anlatımı ile Halife Me'mûn'un dik-katini çekti. Halife 201 (817) yılında Ali er-Rizâ'yı veliaht ilân ettiğinde kendisine ver-diği ahidnâmeyi şahit sıfatıyla imzalayan-lar arasında yer aldı (Kalkaşendî, II, 334-336). 199'da (815) başlayan Mübeyyiza is-yanının bastırılmasının ardından Horasan'dan getirilerek 202 (818) yılında Basra ka-dılığına tayin edildi. Kendisini karşılayan Basralılar'ın yaşını sormalarından küçüm-sendiğini anlayınca Hz. Peygamber'in Mek-ke'ye vali tayin ettiği Attâb b. Esîd'den, Yemen'e gönderdiği Muâz b. Cebel'den ve Hz. Ömer'in Basra kadılığına gönderdiği Kâ'b b. Sûr'dan yaşça daha büyük oldu-ğunu söyledi. 210'da (825) Me'mûn tara-fından Bağdat'a Ali b. Harmele et-Tey-mî'nin yerine kâdilkudât tayin edildi (İbn Hallikân'ın bunun için verdiği 220 tarihi [*Vefeyât*, VI, 149] yanlıştır). Me'mûn dö-ne-minde ülke yönetiminde en etkin iki kişi-den biri oldu (diğeri İbn Ebû Duâd). Vezir-ler idarî konularda onun görüşünü alma-

YAHYÂ b. EKSEM

dan herhangi bir uygulamada bulunmazlardı. 214 (829) yılında Dinever'de bulunan Abdullah b. Tâhir'e elçi olarak gönderildi ve onun Horasan valiliğine tayinine aracılık etti. Me'mûn'un seferlerinde yanında bulundu; 27 Muharrem 215'te (26 Mart 830) gerçekleştirilen Bizans seferine katıldı ve 216 (831) yılında Bizans'a karşı düzenlenen bir akında kumandanlık yaptı. Aynı yıl Me'mûn ile birlikte Dimaşk'a ve 10 Muharrem 217'de (16 Şubat 832) Mısır'a gitti. Mısır'da kadılık makamı boş olduğundan halkın talebi üzerine burada üç gün müddetle davalara baktı, bu sebeple Mısır kadıları arasında sayıldı. Mu'tasım-Billâh döneminde kâdılkudâtılık görevinden alınarak yerine İbn Ebû Duâd tayin edildi.

Halife Vâsiq-Billâh zamanında Bağdat'ın Şarkıye bölgesinde kadılık yapan Yahyâ b. Eksem, Mütevekkil-Alellah döneminde yeniden itibar kazandı. Felç olan babası İbn Ebû Duâd yerine kâdılkudâtılık görevini yürüten Ebû'l-Velîd Muhammed 5 Rebülevvel 237'de (6 Eylül 851) azledildiğinde Yahyâ b. Eksem Bağdat'tan Sâmerrâya getirilip ikinci defa kâdılkudâtılığa tayin edildi. 23 Ramazan 237 (19 Mart 852) tarihinde bu görevine mezâlim hâkimliği ilâve edildi. Ancak Safer 240'ta (Temmuz 854) Mütevekkil-Alellah tarafından görevden alındı. Kendisine bu haberi getiren kâtibin divanı teslim etmesini istemesi üzerine bunun halife tarafından emredildiğine dair iki âdil şahit talep ettiyse de kâtip zorla divanı elinden aldı. Bu olayı duyan halife Yahyâ'nın Bağdat ve Basra'daki mallarının müsadere edilmesini (Taberî, V, 319) ve Bağdat'ta ev hapsinde tutulmasını emretti, ardından da onu Mekke'ye sürdü. Daha sonra Mekke'de kalmayı istemesine rağmen Mütevekkil-Alellah'ın kendisini affettiğini haber alınca Irak'a dönmek üzere yola çıktı. Ancak Medine yakınlarındaki Rebeze'de 15 Zilhicce 242 (14 Nisan 857) tarihinde vefat etti ve orada defnedildi. 243 yılı başlarında (Mayıs 857) öldüğü de rivayet edilmektedir.

Vekî, Yahyâ b. Eksem'i kadılık mesleğinde otoriter, titiz ve tâvîzsiz bir kimse olarak niteler ve mesleğinde eleştirilere mâruz kalmamakla birlikte bazı kusurları bulunduğunu belirtir (*Ah̄bârü'l-kuğât*, II, 161, 163). İbn Hallikân'a göre ise işleri en iyi bilen dâhilerdendi (*Vefeyât*, VI, 151). Kaynaklarda Yahyâ b. Eksem'in her durumda doğru bildiklerini söyleyen cesur bir âlim olduğuna dair menkıbeler yer almaktadır. Halife Me'mûn'un Şam seferi sırasında müt'a nikâhını serbest bırakmak istemesi üzerine Yahyâ b. Eksem'in Kur'an ve Sün-

net'ten haramlığına dair delil getirerek halifeyi bundan vazgeçirmesi takdire değer bir davranış kabul edilmiştir (Hatîb, XIV, 199-200). Yine kaynaklarda nakledilen pek çok anekdottan Me'mûn'un yanından ayrılmadığı, onunla birlikte iken gelişen olaylara müdahale ettiği anlaşılmakta, ayrıca halifeye dair pek çok anekdotun râvisi olarak görülmektedir. Bununla birlikte Me'mûn ölüm döşeğinde, kendi yönetiminde halka yapılan haksızlıklardan ve vergilerle ilgili yanlış uygulamalardan Yahyâ b. Eksem'in sorumlu olduğunu söylemiştir (Taberî, V, 196).

Me'mûn, Mu'tasım-Billâh ve Vâsiq-Billâh gibi Mu'tezile mezhebini kabul eden halifeler döneminde resmî görevlerde bulunmakla birlikte Yahyâ b. Eksem kelâm konusunda Ehl-i sünnet'in görüşlerini benimsemekteydi. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Eksem'in herhangi bir bid'atını bilmediğini söyler; Hatîb el-Bağdâdî de onu bid'attan uzak, Ehl-i sünnet'e mensup bir âlim diye tanıtır ve dönemin kelâmıla ilgili en önemli tartışma konularından biri olan halku'l-Kur'an meselesinde Mu'tezile anlayışına karşı çıkarak bunu savunuların tövbe etmeleri, tövbe etmedikleri takdirde idam edilmeleri gerektiğini ileri sürdüğüne dair rivayeti kaydeder (*Târîhu Bağdâd*, XIV, 199). İslâm tarihinde "mihne" adıyla anılan bu olayın siyasî bir problem haline gelmesine öncülük eden Kâdılkudât İbn Ebû Duâd ile Yahyâ b. Eksem arasında pek çok münazara yapılmıştır. Aslında İbn Ebû Duâd'ı Halife Me'mûn'a tanıtarak yükselmesini sağlayan da Yahyâ olmuştur. Mütevekkil-Alellah'ın 237'de (851) İbn Ebû Duâd'ın oğlu Ebû'l-Velîd'i kâdılkudâtılıktan azledip yerine tekrar Yahyâ'yı getirmesi üzerine mihne hadisesi tam anlamıyla ortadan kalkmıştır.

Şii kaynaklarında, Yahyâ b. Eksem'in İsnâaşerîyye'nin dokuzuncu imamı Muhammed el-Cevâd'a âcizliğini ortaya koymak amacıyla sorular sorduğu, ancak ikna edici cevaplar alınca bundan vazgeçtiği nakledilmektedir (Ali el-Harrânî, s. 451-454; Şeyh Müfîd, s. 320-323). İbn Teymiyye ise Yahyâ b. Eksem'in büyük bir fakih sayıldığını, dolayısıyla böyle basit meselelerle uğraşmayacağını söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu belirtmektedir (*Min-hâcû's-sünne*, IV, 69). Yahyâ b. Eksem'in onuncu imam Ali el-Hâdî'nin kardeşi Mûsâ'ya sorduğu sorulara Mûsâ'nın cevap vermemesi üzerine Ali el-Hâdî'nin bunlara yazılı olarak cevap verdiği bilinmektedir (*Mübâhâşâtü Yahyâ b. Eksem* adıyla da bilinen risâlenin metni için bk. Ali el-Harrânî, s. 476-481).

Yahyâ b. Eksem başta fıkıh, hadis, kelâm ve nahiv olmak üzere çeşitli ilimlerle ilgilenen çok yönlü bir âlimdir. Hadis rivayet etmenin kendisini kadılık, kâdılkudâtılık, vezirlik makamlarında bulunmaktan daha çok mutlu ettiğini söylemiş, muhad-disin mertebesinin üstünlüğüne dikkat çekmiştir. Onun hadişiçiliği Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye, Ebû Âsım en-Nebîl ve Ebû Hâtım er-Râzî gibi muhaddisler tarafından ağır biçimde eleştirilmiş, özellikle icâzet ve vicâde yoluyla elde ettiği hadisleri semâ yoluyla nakletmesi tenkit konusu yapılmış ve hadis hırsızlığı olarak nitelendirilmiştir. Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî ise Yahyâ'yı "sadûk" diye niteleyip onun yalan söylemesine ihtimal vermezler. Nesâî, Yahyâ b. Eksem'i Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye mertebesinde bir fakih kabul etmiş, Hâkim en-Nisâbüfî de onun âlimlerin imamları arasında yer aldığını ve *Kitâbü't-Tenbîh* adlı eserinden ilimde ne kadar ileri derecede bulunduğuunu anlatacağını belirtmiştir (Hatîb, XIV, 197). İbn Hazm, Yahyâ b. Eksem'i sünnetler ve sahâbe sözleri hususunda geniş bilgiye sahip, dinî konularda hiç kimseyi taklit etmeyen, fetvalarında sahâbe ve tâbi-înin fetvalarını esas alan Basralı muhad-dis imamlardan saymış (*el-İhkâm*, V, 99), Muhammed b. Seleme de Yahyâ'nın âlimlerin görüş ayrılıklarını iyi bildiğini ve Iraklılar'ın bu konuda onu esas aldıklarını kaydetmiştir (Serahsî, XVI, 124).

Yahyâ b. Eksem müctehid âlimlerden olmakla birlikte muhtemelen yettiği ilim muhiti dikkate alınarak Hanefî mezhebi âlimlerinden sayılmış, bazı görüşleri ve özellikle Ahmed b. Hanbel'in hakkındaki övgü sözlerinden dolayı Hanbelî tabakat eserlerinde biyografisine yer verilmiş, Dârekutnî ise onu İmam Şâfiî'nin öğrencileri arasında zikretmiştir. Yahyâ b. Eksem, fıkıhın ve fıkıh usulünün teşekkül safhasında yaşamış müctehid bir âlim olup kendi ictihadları doğrultusunda hareket etmekteydi. Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından birine eleştiriler yönelten (aş.bk.) Yahyâ'yı Hanefî mukallidi saymak doğru değildir; ancak Hanefî çevreleriyle daha sıkı irtibat halinde olmuştur. Nitekim ilk Hanefî tabakat müelliflerinden Saymerî, kendi dönemine kadar Irak çevresi Hanefî âlimlerinin biyografilerini ele aldığı *Ah̄bârü Ebî Hanîfe ve aşhâbih* adlı eserinde Yahyâ b. Eksem'e müstakil bir yer vermemiştir. Fakat İsbâ b. Ebân'ın biyografisinde kaydettiği bir olayla ilgili olarak Yahyâ b. Eksem de İsmâil b. Hammâd, Bişr b. Velîd el-Kindî, Bişr b. Gıyâs el-Me-

rîsî, İbn Semâa gibi Hanefî mezhebinin üçüncü nesil ileri gelen âlimlerinden kabul edilmekte ve Halife Me'mûn'un hadisleri muhalefet ettikleri iddiasıyla kendilerinden cevap vermelerini istediği, ancak onlardan bir karşılık alınamayınca İsâ b. Ebân'ın *Kitâbü'l-Hücceti's-şâgîr* adlı eserini yazarak gereken cevabı verdiği anlatılmaktadır (*Ah̄bârü Ebî Hanîfe*, s. 141-142).

İlk dönem İslâm hukuku ekollerinin Irak ve Hicaz merkezli tasnifine göre Irak ekolü içerisinde yer alan Yahyâ b. Eksem, bir kimsenin fetva verebilmesi için hem re'yi hem de eseri (hadisleri) iyi bilmesinin şart olduğunu belirterek mutedil bir tavır ortaya koymuş (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 47), Mu'tezile imamlarından Sümâme b. Eşres ve Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd b. Ali ile ilmi münazaralar yapmıştır. Kadınların temizlenme sürelerinin asgari on beş gün olduğu şeklindeki çoğunluk görüşüne karşı bu sürenin on dokuz gün olduğunu söylemesi (Cessâs, II, 30-31), fe-râiz ilminde "el-Mes'eletü'l-Me'mûniyye" diye bilinen miras meselesi (İbn Hallikân, VI, 148) gibi bazı fikhî görüşleri, âyet ve hadislerle ilgili bazı yorumları kaynaklarda zikredilmektedir. Yahyâ b. Eksem'in pek çok eser yazdığı, özellikle fıkha dair eserlerinin önemli kabul edildiği belirtilmekle beraber öğrencisi Kâdî İsmâil'in ifadelelerinden çok hacimli olan bu eserlerin erken dönemlerden itibaren ihmal edildiği anlaşılmaktadır (Hatîb, XIV, 200). İmam Muhammed'in *el-Câmi'u's-şâgîr*'ine *Kitâbü't-Tenbih* adıyla bir reddiye yazarak bazı meseleleri eleştirmiş, kendisine Ebû Abdullah İbnü's-Selcî tarafından *Kitâbü'l-Beyân* adlı eserle cevap verilmiştir. *Kitâbü't-Tenbih*'i Yahyâ b. Eksem'in ilimdeki mevkiine bir delil sayan Hâkim en-Nisâbü'nî'nin aksine bu eserden iktibaslar yapıp tenkitlerini cevaplandıran Ebû'l-Usr el-Pezdevî, Yahyâ'nın eserini karalamalar ve delil olamayacak şeylerle doldurmaktan başka bir şey yapmadığını söyleyerek onu ağır bir dille eleştirmiş ve tenkitlerine cevap vermenin boş bir uğraş olduğunu kaydetmiştir (*Şerhu'l-Câmi'i's-şâgîr*, vr. 3^a). Yahyâ b. Eksem'in *İcâbü't-temessük bi-ah̄kâmü'l-Kur'ân* adlı bir eserle (İbnü'n-Nedîm, s. 41) şûrûta dair bir kitap yazdığı zikredilmekle birlikte (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1046) bunların zamanımıza ulaştığı bilinmemektedir. Ayrıca kaynaklarda bazı şiirlerine yer verilmektedir (Vekî', II, 164-165; İbn Asâkir, LXIV, 74-75, 85, 86, 88). Onun *Kitâbü Mesâ'ilü'l-a'dâd* adlı bir eseri olan Muhammed adında bir oğlu (İbnü'n-Nedîm, s. 340) ve kendisiyle yazıştığı, Merv-

de yaşayan Abdullah adlı zâhid bir kardeşinin bulunduğu (İbn Asâkir, LXIV, 73), Hanne adındaki kız kardeşinin ise meşhur fakih Muhammed b. Nasr el-Mervezî ile evlendiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 263; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 340; IX, 129; Vekî', *Ah̄bârü'l-kuğât*, II, 160-167, 170; III, 272-273, 281, 294, 300, 303; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), V, 163, 180, 182, 185, 196, 314, 319, 340; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 8-9, 14, 17-23, 96, 128; İbn Hibbân, *eş-Sikâat*, VIII, 451; IX, 265-266; Cessâs, *Ah̄kâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 262; II, 30-31; IV, 164; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Te-ceddüd), s. 41, 212, 340; Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Harrânî, *Tuḥafü'l-u'ukûl 'an âli'r-Resûl* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1404, s. 451-454, 476-481; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 320-323; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Şimârü'l-kulûb* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1985, s. 156-158; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ah̄bârü Ebî Hanîfe ve aşâbih*, Haydarâbâd 1976, s. 138, 141-142, 146; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1403/1983, V, 99; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, I, 298-299; IV, 142; VII, 81, 161; VIII, 285; XIV, 191-204; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 73; VII, 97-98; Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Şerhu'l-Câmi'i's-şâgîr*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 605, vr. 3^a, 112^b-113^b; Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 67, 124, 135; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtü'l-Hanâbile*, I, 410-413; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk* (Amrî), XLIX, 120; LI, 301-302; LXIV, 62-92; Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, Beyrut 1401/1981, I, 313; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 84-85, 89; VI, 147-155, 162-164; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 67-69; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 52-53; XXXI, 207-223; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 5-16; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkifîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1397/1977, I, 47; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 582-583; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, II, 334-336; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 179-183; Bezzâzî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, Beyrut 1401/1981, II, 124; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü'l-â'lâmî'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 35^a, 93^b-94^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1046; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 40, 91, 101; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 224; C. E. Bosworth, "Yahyâ b. Akḥḥam", *EP* (İng.), XI, 246.

ŞÜKRÜ ÖZEN

YAHYÂ b. HÂLİD el-BERMEKÎ

(یحیی بن خالد البرمکی)

Ebû Ali (Ebû'l-Fazl) Yahyâ
b. Hâlid el-Bermekî
(ö. 190/805)

Abbâsî veziri.

Abbâsî bürokrasisinde Bermekî ailesinin ilk temsilcisi olan Hâlid b. Bermekî'nin oğludur. Vefat ettiğinde altmış dört-yetmiş veya yetmiş dört yaşlarında bulunduğu rivayetlerden 116-126 (734-743) arasında doğduğu anlaşılmaktadır. Genç-

lik yıllarında Rey, Taberistan ve Demâvend valiliği yapan babası Hâlid tarafından Rey'de görevlendirildi; bu esnada Rey'e gönderilen Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğlu Muhammed el-Mehdî'nin hizmetinde bulundu. Burada oğlu Fazl'ın doğumundan kısa bir süre sonra Mehdi'nin oğlu Hârûn dünyaya geldi (149/766). Yahyâ'nın hanımı Zübeyde Hârûn'u, Mehdi'nin ümmüveledi Hayzürân da Fazl'ı emzirdi. Kurulan süt akrabalığı Yahyâ'yı Halife Mansûr'a ve ailesine daha çok yaklaştırdı (Ceḥşiyârî, s. 136). Bununla birlikte Halife Mansûr bilinmeyen bir sebeple Hâlid'i valilikten azletti, ayrıca 2.700.000 dirhem para cezasına çarptırdı. Yahyâ, Hayzürân'dan ve babasının dostlarından topladığı paralarla bu miktarı ödedi. Daha sonra affedilen Hâlid Musul. Yahyâ ise Azerbaycan valiliğine tayin edildi (158/774-75).

161 (778) yılında Yahyâ yeni halife Mehdi-Billâh tarafından oğlu Hârûn'un hocalığı ve kâtipliğiyle görevlendirildi. Böylece Hârûnürreşid'in baba diye hitap ettiği Yahyâ ile beraberliği ve Yahyâ'nın Abbâsî siyasetinde etkin biçimde rol oynamaya dönemi başlamış oldu. Hârûn 163 (780) yılında Bizans üzerine sefere gönderildiğinde Yahyâ onunla birlikte gitti ve ordunun levazım işlerini yürüttü. Aynı yıl içinde Azerbaycan ve İrmîniye dahil batı eyaletlerinin valiliğine tayin edilen Hârûn, Yahyâ'yı Dîvânü'r-resâil'in başına getirdi. Bölgeyi 166'da (782-83) babası tarafından kendisine "Reşid" lakabı verilerek kardeşi Mûsâ el-Hâdî'den sonra ikinci veliaht ilân edilen Hârûn adına yöneten Yahyâ, Mehdi-Billâh'ın ölümüne kadar bu görevde kaldı ve Mehdi'nin ölümü üzerine ortaya çıkan karışıklıkların yatıştırılmasında önemli rol oynadı. Mehdi, Mâsebezân'da vefat ettiği sırada (169/785) Hârûnürreşid ve Yahyâ onun yanında bulunuyordu. Yahyâ, Hârûnürreşid'e bir kargaşaya meydan vermeden orduyu Bağdat'a götürmesini ve Cürcân'daki ağabeyi Mûsâ el-Hâdî için biat almasını tavsiye etti. Hârûnürreşid de her tarafa babasının ölümünü ve kardeşi Mûsâ el-Hâdî'ye biat edildiğini bildiren mektuplar göndererek devlet içinde muhtemel bir karışıklığı önledi. Ayrıca Mûsâ ve Hârûn'un annesi Hayzürân'ın isteğiyle Bağdat'ta bazı ileri gelenlerin evlerini ateşe veren askerlerin maaşlarını ödeyip olayları önledi; bu sırada Cürcân'da bulunan yeni halife Mûsâ el-Hâdî'nin acele Bağdat'a gelmesini sağladı.

Yahyâ'nın hizmetlerinden memnun kalan Mûsâ el-Hâdî onun Hârûnürreşid'in yanında görevine devam etmesine izin ver-